

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Соловйової Алесі Борисівни на тему:
«Україна в зовнішній політиці країн Бенілюксу (1991-2020)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю: 032 «історія та археологія»

Становлення зовнішньої політики України як незалежної держави нерозривно пов'язане з розвитком міждержавних відносин з країнами Західної Європи. Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію України актуалізує ці відносини і виводить їх на новий рівень розвитку. При цьому важливо не обмежуватися розглядом відносин з провідними (т. зв. «великими») державами регіону, як от Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та інші, а вивчити історичний досвід співпраці зі стратегічно менш помітними, але важливими для утвердження України на міжнародній арені та її економічного розвитку країнами, як от держави Бенілюксу.

Підтримка демократичних, економічно успішних держав Європи як ніколи потрібна Україні в умовах протистояння агресору та залишиться вельми актуальною в процесі повоєнної відбудови. Тому значення вивчення проблематики місця України в системі зовнішньої політики держав Бенілюксу, історії становлення відносин нашої держави з цими країнами у вказаних хронологічних рамках не викликає сумнівів.

Наукова новизна дослідження зумовлена недостатньою увагою дослідників до вказаної проблематики, відсутністю комплексних історичних праць на тему становлення відносин України з державами Бенілюксу та необхідністю їх дослідження в умовах нового етапу європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави. В дисертаційній роботі предмет дослідження – «динаміка зміни курсу країн Бенілюксу щодо України з урахуванням пріоритетів європейської політики, спрямованої на розширення Євросоюзу та якісне поглиблення європейської інтеграції» (с. 27), – розкривається у процесі ґрунтовного аналізу генези міждержавних відносин держав Бенілюксу (Бельгії, Нідерландів та

Люксембургу) та України із застосуванням компаративного аналізу в контексті трансформацій інтеграційних процесів в Європі, міжнародних пріоритетів згаданих держав та України. Фактично представлений рукопис є результатом першого в українській науці завершеного комплексного дослідження монографічного рівня вказаної проблематики. Поряд із залученням до наукового аналізу значної кількості джерел і наукової літератури це підтверджує новаторський, оригінальний характер дисертаційної роботи. У процесі дослідження авторкою уперше з'ясовано особливості визначення стратегій зовнішньої політики малих держав у контексті політики Бенілюксу щодо України. Прослідковано зміни тенденцій зовнішньої політики країн Бенілюксу в умовах російсько-української війни і після підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, тобто від 2014 року. Окремо проаналізовано вплив російського чинника на рівні відносин України та країн Бенілюксу. Окрім того дослідницею удосконалено визначення основних етапів реалізації зовнішньої політики держав Бенілюксу щодо України (1991–2020 рр.). Представлено результати дослідження їх ролі в реалізації програми ЄС «Східне партнерство». Показано роль громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу, особливо в умовах пандемії COVID-19. Суттєво доповнено історіографічний дискурс тематики гуманітарної діяльності діаспорних осередків українства в країнах Бенілюксу. Безумовну цінність для осмислення проблеми також становлять авторські дослідницькі здобутки щодо ролі партій вказаних країн у посиленні російського чинника на відносини з Україною, систематизації нормативно-правової міждержавних відносин, з'ясування тенденцій торговельно-економічного співробітництва країн Бенілюксу та України у 1991–2020 рр.

Структура дисертації є логічною, відповідає меті і завданням дослідження, спрямована на розкриття теми, що забезпечує цілісність, системність, послідовність викладу матеріалу і доведеність результатів.

У вступі обґрунтовано актуальність, визначено мету і завдання, хронологічні рамки, методологію та наукову новизну дослідження, практичне значення результатів та його результатів, структуру роботи. На с.с. 27-28 описано застосовану методологію дослідження, в основі якої цілком логічно лягли спеціально-наукові (спеціально-історичні) методи (проблемно-хронологічний, порівняльно-правовий), а також системний метод, метод структурно-функціонального аналізу та інституційний метод.

У розділі 1 розглянуто та проаналізовано історіографію, джерельну базу і теоретико-методологічні засади дослідження.

Підрозділ 1.1. містить традиційний огляд стану наукової розробки проблеми. Авторкою розглянуто праці провідних українських та зарубіжних вчених з проблеми. Усе ж на першому місці, відповідно до мети і дослідницьких завдань, проаналізовано роботи, що присвячені політиці ЄС загалом, розвитку європейської інтеграції. Констатовано побіжний характер висвітлення проблематики відносин України та країн Бенілюксу в усіх категоріях історіографії (с. 38).

У підрозділі 1.2. розглянуто джерельну базу дослідження. Достовірність його результатів підтверджується опрацюванням широкої і різноманітної джерельної бази, яка достатньо добре структурована в огляді. Особливу увагу привертають залучені до дослідження офіційні документи держав Бенілюксу щодо їх зовнішньої політики. Здобувачкою залучено до наукового обігу низку джерел із фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних Архівів Нідерландів, Люксембургу, України, Архівів Міністерства закордонних справ Бельгії, що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України.

Підрозділ 1.3. містить представлення теоретико-методологічної бази дослідження. Дисертаційне дослідження виконане на основі принципів історизму, об'єктивності, системно-структурного, комплексності та багатофакторності (с. 55). В роботі знайшлося місце їх широкому

потрактуюванню. Констатовано, що «в контексті дослідження зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України особливо яскраво відображено існування парадигм міжнародних відносин на практиці», зокрема, «через призму участі країн Бенілюксу у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту» (с. 58).

У розділі 2 дисертаційної роботи увага зосереджена на дослідженні еволюції політичних відносин України та країн Бенілюксу.

Підрозділ 2.1. присвячений висвітленню результатів дослідження нормативно-правової бази співробітництва країн Бенілюксу та України. Насамперед увагу приділено вивченню правового забезпечення співпраці України та Європейського Союзу, адже країни Бенілюксу, які як впливові європейські держави, проводять східноєвропейську політику на основі законодавства ЄС. Авторкою подано класифікацію двосторонніх міждержавних актів, укладених між Україною і державами Бенілюксу у досліджуваний період (с. 83-85).

У підрозділі 2.2. «Місце України у східноєвропейській політиці країн Бенілюксу 1991–2013 рр.» показано результати дослідження зовнішньополітичних стратегій країн Бенілюксу щодо України.

Авторкою послідовно обґрунтовується теза про те, що країни Бенілюксу є «унікальними європейськими державами», а тому дуже важливими для становлення України на міжнародній арені. Це насамперед пов'язано з тим, що «вони є яскравим прикладом малих держав, що мають значний вплив в ЄС» (с. 91). Розглянуто вплив бельгійського федералізму на східноєвропейську політику країни. Проаналізовано принципи та підходи зовнішньої політики Нідерландів і Герцогства Люксембург. Водночас зроблено цілком об'єктивний висновок про те, що Україна, навіть при дотриманні пріоритетності європейського вектора зовнішньої політики, не розглядала розвиток відносин Україна з країнами Бенілюксу як пріоритетні (с. 95). Вони підтримували ініціативи ЄС щодо співпраці з Україною як частину ініціатив щодо

поглиблення співробітництва на сході, але наголошуючи на значній ролі Росії у цьому процесі та дотримувалися тактики підтримання стосунків з нею як економічно вигідного стратегічного партнерства.

Саме у Розділі 3. «Специфіка політики країн Бенілюксу після підписання Угоди про асоціацію Україна – ЄС» системно проаналізовано головні тенденції і чинники розвитку зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України після драматичних подій 2013–2014 років та початку російської війни проти України, що мають прямий вихід на сучасність.

У підрозділі 2.3. логічно систематизовано результати дослідження трансформацій у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України у 2014–2020 рр. Цілком слушно зазначено, що «Угода про асоціацію стала головним інструментом зближення України та ЄС» (с. 104). З'ясовано вплив на події в Україні та підсумки впровадження програми ЄС «Східне партнерство» і запровадження формату «асоціації» на двосторонні відносини України з Нідерландами, Бельгією та Люксембургом. За висновками авторки дослідження, «після підписання Угоди про асоціацію відносини між Україною та Бенілюксом мали отримати новий поштовх». Однак російська агресія на сході України, анексія Криму хоч і привернули увагу світової громади до України, але в сукупності з подіями внутрішнього розвитку України перетворили її на проблемного партнера.

Роль російського чинника в українській євроінтеграції та відносинах Україна – країни Бенілюксу окремо проаналізована у підрозділі 3.2. З'ясовано, що тут мала місце загальна тенденція в міжнародних відносинах, за якої присутність російського чинника в зовнішній політиці країн пострадянського простору була помітна ще від періоду розпаду СРСР. Країни Бенілюксу не стали винятком і підпали під загальне сприйняття демократичним Заходом України як пострадянської держави. Констатовано, що у відносинах країн Бенілюксу як т. зв. «малих держав» (концепція обґрунтована в роботі) до України тривалий час превалювали торгово-економічні інтереси над

геополітичними, навіть після 2014 року. Водночас події збиття пасажирського літака Malaysia Airlines MH17 з переважаючими громадянами Нідерландів в небі над Україною у 2014 році сприяли більшому інтересу Нідерландів до української проблематики. Водночас автором розглянуто питання референдуму щодо згоди на асоціацію України в ЄС, який відбувся саме в Нідерландах та мав проблемний характер. Тут російський чинник та недоопрацювання українсько-нідерландських відносин попередніх двох десятиліть мали наочний приклад.

Окремо охарактеризовано негативну роль щодо відносин з Україною загальноєвропейської тенденції зростання впливу правих та ультраправих партій, які, зазвичай, займають проросійські позиції, як на національному рівні, так і на рівні ЄС, що мало свій колорит в країнах Бенілюксу (с. 131-134).

Авторка приходить до висновку, що в цілому стратегії всіх трьох країн Бенілюксу у відносинах з Україною в контексті російського чинника можна назвати прагматичними. Такий підхід пояснюється, насамперед, тісним співробітництвом у галузі економіки та невідповідністю повного розірвання відносин із Росією, що спостерігалось у 2014–2020 роках.

У розділі 4 представлено результати дослідження співробітництва країн Бенілюксу та України в економічному, науковому та культурницькому вимірах. Історія торговельно-економічного співробітництва України та країн Бенілюксу розглянута в підрозділі 4.1. Привертає увагу використана в роботі статистика щодо економічних показників країн Бенілюксу на фоні ЄС. Прослідковано «зигзаги» обопільного економічного співробітництва сторін, що, враховуючи українські реалії, мало непростий характер. Серед проблемних питань цілком прогнозовано названо недостатньо сприятливий інвестиційний клімат в Україні для іноземних компаній, що сповна відчули на собі підприємства згаданих країн. Водночас це загально не завадило активізації співпраці, особливо з Нідерландами, які займають місце в п'ятірці провідних торговельних партнерів України та створили понад 300 підприємств з голландським капіталом.

Безумовно прямий вплив на динаміку економічної співпраці між партнерами має рівень відносин України з ЄС.

У підрозділах 4.2. та 4.3. дисертації висвітлено результати дослідження внеску української діаспори у розвиток відносин між Україною та країнами Бенілюксу. Ідеться про два напрями – освітньої діяльності та ролі громадських організацій у розвитку культурного співробітництва між державами. Констатовано, що освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу полягає здебільшого в утворенні недільних та суботніх шкіл. Водночас відсутні загальноосвітні заклади, в яких вивчаються українознавчі предмети, та загальноосвітні навчальні заклади, в яких українська мова вивчається як окрема навчальна дисципліна (с. 167). Вона характеризується відсутністю стійкої нормативно-правової бази, що, утім, не заважає створенню сприятливих умов для реалізації права на освіту.

За висновком авторки дослідження, українські громадські інституції діаспори в країнах Бенілюксу відіграють важливу роль у збереженні національної ідентичності українців, зокрема, залучають громадян до співпраці шляхом соціальних медіа (с. 184). Українські громадські інституції за кордоном ведуть активну діяльність, організовуючи творчі вечори та допомагаючи українцям не тільки в країнах Бенілюксу, а й у самій державі Україна в сучасних умовах. Особлива роль належить релігійним організаціям.

Висновки дисертаційної роботи повністю відповідають визначеним меті і завданням, спрямовані на їх досягнення та вирішення, а наведені в них твердження є обґрунтованими, самостійними і логічно викладеними.

Список використаних джерел та літератури відповідає виду і проблематиці наукової роботи, інформативний та логічно структурований.

Дисертаційне дослідження було здійснено у межах науково-дослідної теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Зовнішня політика України: історичний досвід

міжнародного співробітництва та проблеми реалізації європейського вибору» (державний реєстраційний номер 0115U002133).

Результати дослідження Соловйової А. Б. достатньо апробовані в 15 наукових публікаціях (6 з них – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 8 – у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій).

Унаслідок оцінки дисертаційної роботи та наукових публікацій автора порушень академічної доброчесності не виявлено.

Незважаючи на високу оцінку дисертаційного дослідження А.Б. Соловйової, вважаю за необхідне висловити певні критичні зауваження та міркування.

1. В роботі варто було б розширити представлення позицій провідних політичних партій країн Бенілюксу щодо відносин з Україною, вийшовши за межі розгляду лише позиції крайніх правих проросійських політичних сил.

2. У підрозділі 4.1. доцільно подати більше інформації про успішні інвестиційні проєкти за участі капіталу з країн Бенілюксу, реалізованих в Україні.

3. При аналізі культурного співробітництва країн Бенілюксу та України було б доцільно розглянути соціокультурні взаємодії українців та громадян держав Бенілюксу.

4. При дослідженні освітнього співробітництва було б корисним глибше розглянути різницю в системах освіти між країнами Бенілюксу та Україною, спробувати докладніше визначити, як саме ця різниця впливає на співпрацю між ними. Зосередження на аналізі освітніх систем дозволило б зрозуміти не лише наявність, а й сутність відмінностей у підходах до навчання та виховання. Детальне вивчення освітніх систем може виявити ключові фактори, що впливають на ефективність співробітництва в галузі освіти, а також виявити потенційні можливості для подальшого розвитку освітнього партнерства між країнами Бенілюксу та Україною.

Висловлені зауваження здебільшого мають рекомендаційний характер та можуть бути успішно враховані дослідником у подальшій науковій роботі. Вони не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження, яке має самостійний, оригінальний і завершений характер.

На основі зазначеного вважаю, що дисертаційне дослідження Соловйової А.Б. «Україна в зовнішній політиці країн Бенілюксу (1991-2020)», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і висновки, за своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка Соловйова Алеся Борисівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Керівник Центру стратегічної аналітики
та міжнародних студій, професор кафедри
теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету,
доктор історичних наук, професор

Андрій ГРУБІНКО

